

## บทที่ ๑

### บทนำ

#### ๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนา ถือได้ว่าเป็นสถาบันหนึ่งของสังคมไทย หากจะว่าเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของสังคมไทยก็ว่าได้ เพราะพระพุทธศาสนานั้นดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นแกนกลางทางจิตใจเป็นกรอบที่ใช้ควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติ นอกจากองค์ประกอบสำคัญคือ พระพุทธ พระธรรมแล้ว พระสงฆ์ยังถือได้ว่ามีส่วนสำคัญในการประสานสัมพันธ์กับสังคม ในฐานะเป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของมหาชน เป็นผู้นำในทางด้านจิตวิญญาณของมวลมนุษยชาติ เป็นศูนย์กลางแห่งความเคารพ เชื่อถือ ศรัทธา และความร่วมมือในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ซึ่งนั่นเป็นเป้าหมายที่พระพุทธองค์ทรงวางหลักเบื้องต้นสำหรับภิกษุผู้เป็นพุทธบุตรทั้งหลาย ดังพุทธโอวาทที่ประทานครั้งแรกในการส่งพระสาวกไปประกาศพระพุทธศาสนาว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์<sup>๑</sup>

ซึ่งในการไปสร้างประโยชน์สุขแก่สัตว์โลกนั้น ด้วยต้องการให้สังคมเกิดความสันติสุข โดยมุ่งสอนสัตว์โลกให้ดำเนินตนอยู่ในวิถีของการไม่ทำความชั่วทั้งปวง การทำความดีให้ถึงพร้อม และการชำระจิตใจของตนให้ผ่องใส<sup>๒</sup> เมื่อพระพุทธศาสนาได้มีบทบาทในสังคมมากเท่าไร ย่อมก่อให้เกิดผลดีต่อสังคมมากขึ้นเท่านั้น นั่นเป็นการเพิ่มจริยธรรมทางสังคมที่ทรงคุณค่า เพราะจริยธรรมนั้นคือธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม<sup>๓</sup> เป็นวัตรปฏิบัติในการดำเนินชีวิตโดยวิถีทางที่จะทำให้ความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาติ บังเกิดเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ให้มากที่สุดหรือการดำเนินชีวิตด้วยความรู้เท่าทันธรรมดาของธรรมชาติโดยประพฤติปฏิบัติในทางที่จะผลักดันและ

---

<sup>๑</sup> วิ.ม.(ไทย) ๔/๓๒/๔๐

<sup>๒</sup> ขุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๘๓/๙๐.

<sup>๓</sup> ราชบัณฑิตยสถาน,พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒,(กรุงเทพมหานคร : นานมี บุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๒๙๑.

สรรค์สร้างเหตุปัจจัยต่างๆ ให้เป็นไปอย่างก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่มนุษย์ อันเป็นหลักแห่งความประพฤติ หรือ แนวทางการประพฤติที่ก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม<sup>๕</sup>

ดังนั้น ศาสนาจึงถือว่ามีส่วนในการขับเคลื่อนสังคมให้ดำเนินบทบาทในทางที่ถูกต้อง สมเหตุสมผลกับวิถีชีวิตของบุคคลในสังคม แม้แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชก็ทรงมองเห็นความสำคัญของศาสนา ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่ผู้นำศาสนา ในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงบทบาทและความสำคัญของศาสนาว่าปัญหายุงยากในสังคมทุกวันนี้เกิดจากเหตุหลายอย่าง แต่เหตุที่สำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาได้มาก คือ ความขาดหรือ ความบกพร่องในความเป็นระเบียบและความสะอาดมั่นคง ในความประพฤติ และความคิดจิตใจของบุคคล องค์การศาสนาทุกศาสนามีจุดมุ่งหมายและภารกิจในการขัดเกลาความประพฤติ และจิตใจให้บุคคลถึงพร้อมด้วยคุณธรรมตามหลักศาสนาอยู่แล้ว จึงจะทำหน้าที่แก้ปัญหาดังกล่าวได้เป็นอย่างดีไม่ลำบาก ในการนี้ทุกฝ่ายควรจะได้ร่วมมือกันและส่งเสริมกันอย่างจริงจัง โดยประสานสอดคล้องและควรมีหลักมีแผนการที่แน่นอนเหมาะสม ในการสั่งสอนเผยแผ่ธรรม<sup>๖</sup>

เมื่อพระพุทธศาสนาโดยการนำของพระสงฆ์ได้เกี่ยวข้องกับสังคมมากเท่าไร ย่อมส่งผลกระทบต่อสังคมมากขึ้นเท่านั้น โดยที่พระสงฆ์แต่ละรูปต่างมีรูปแบบในการเผยแผ่หลักการทางพระพุทธศาสนาที่ยึดหลักของพระพุทธเจ้าทั้งในรูปของหลักการในการเผยแผ่ เป้าประสงค์ในการเผยแผ่ รวมถึงกลวิธีในการอธิบายหลักธรรม และนั่นเองที่ก่อให้เกิดธรรมเนียมหรือวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาขึ้นมา เป็นกุศโลบายในการโน้มน้าวให้บุคคลในสังคมเข้าหาธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องกล่อมเกลาคิดใจ โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของประเทศไทยนั้น ได้มีจารีตประเพณีที่พึงปฏิบัติอันเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อ

<sup>๕</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๗๓๓.

<sup>๕</sup> พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธศาสนากับปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๘๑.

<sup>๖</sup> กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **แผนพัฒนาส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐), บทนำ.

ดั้งเดิมของสังคม เรียกว่า ฮีต ๑๒<sup>๗</sup> และยังมีข้อกรณีกิจที่สนับสนุนหรือเสริมฮีต ๑๒ เรียกว่า คอง ๑๔<sup>๘</sup> ๑๔<sup>๘</sup>

บุญผะเหวด หรือบุญประเพณีเทศน์มหาชาติ เป็นงานบุญประเพณีอีกงานหนึ่ง ประจำเดือน ๔ ของชาวอีสาน เป็นการทำบุญเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงพระชาติ ๆ หนึ่งขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นการบำเพ็ญบารมีครั้งยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า คือครั้งอุบัติเป็นพระเวสสันดร<sup>๙</sup> หากจะว่าไปแล้วบุญผะเหวดนี้เป็นงานบุญประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชาวพุทธในภาคอีสาน ซึ่งมีความเชื่อสืบเนื่องมาจากเนื้อเรื่องที่ปรากฏในหนังสือเทศน์ “มัลลยหมื่น มัลลยแสน” ที่กล่าวถึงพระมัลลยเถระขึ้นไปไหว้พระธาตุเกษแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และได้พบปะสนทนากับพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ ผู้ส่งความมาถึงมนุษยโลกว่า “ถ้ามนุษย์ต้องการพบและร่วมเกิดกับท่าน จงอย่าฆ่าตีสืบหาบิดาโดยพ่อแม่สมณพราหมณาจารย์ อย่าทำร้ายพระพุทธรูป และยุยงพระสงฆ์ให้แตกกัน ให้ตั้งใจฟังมหาเวส(เทศน์มหาชาติ) ให้จบในมือหนึ่งวันเดียว”<sup>๑๐</sup>

อันที่จริงแล้ว การเทศน์มหาชาติในประเทศไทยนั้น ได้ปรากฏหลักฐานมีมานานแล้วโดยนิคมเทศน์ในพระอุโบสถ พระวิหาร หรือศาลาการเปรียญ และไม่ได้จำกัดฤดูกาล ในภาคกลางนิยมเทศน์ระหว่างเทศกาลออกพรรษา ถึงเดือน ๑๒ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นิยมเทศน์ในเดือน ๒ ถึงเดือน ๔ เรียกว่าบุญพระเวส (อ่านว่า ผะ-เหวด ตามสำเนียงอีสาน) ภาคเหนือมีการตั้งธรรมหลวงมหาชาติในเดือนยี่เหือน (เดือน ๒) หรือเดือนพฤศจิกายน และประเพณีเทศน์มหาชาติในเดือน ๓

<sup>๗</sup> ฮีต ๑๒ คือ ประเพณีที่ประชาชนในภาคอีสานปฏิบัติกันมาในโอกาสต่าง ๆ ทั้งสิบสองเดือนของแต่ละปี ได้แก่ เดือนอ้าย บุญเข้ากรรม, เดือนยี่ บุญคูณลาน, เดือน ๓ บุญข้าวจี่, เดือน ๔ บุญผะเหวด, เดือน ๕ บุญสงกรานต์, เดือน ๖ บุญบั้งไฟ, เดือน ๗ บุญข้าฮะ, เดือน ๘ บุญเข้าพรรษา, เดือน ๙ บุญข้าวประดับดิน, เดือน ๑๐ บุญข้าวสาก(สลากภัตร), เดือน ๑๑ บุญออกพรรษา, เดือน ๑๒ บุญกฐิน, อ้างใน บัวศรี ศรีสูง, **ฮีต-คองอีสาน และ ปกัณกะคดี**, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์ อมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓), หน้า ๑ – ๒.

<sup>๘</sup> คอง ๑๔ หรือคลองธรรม คือ ข้อวัตรหรือแนวทางที่ประชาชนทุกระดับ นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ ข้าราชการ ผู้มีหน้าที่ปกครองบ้านเมือง และคนธรรมดาสามัญพึงปฏิบัติ ได้แก่ (๑) ฮีตเจ้าคองขุน (๒) ฮีตท้าวคองเพี้ย (๓) ฮีตไพร่คองนาย (๔) ฮีตบ้านคองเมือง (๕) ฮีตปู่คองย่า (๖) ฮีตตาคองยาย (๗) ฮีตพ่อคองแม่ (๘) ฮีตไผ่คองเขย (๙) ฮีตป่าคองลุง (๑๐) ฮีตลูกคองหลาน (๑๑) ฮีตเจ้าคองแก่ (๑๒) ฮีตปีคองเดือน หรือ ฮีต ๑๒ นั้นเอง (๑๓) ฮีตไฮ่คองนา (๑๔) ฮีตวัดคองสงฆ์, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒ – ๓.

<sup>๙</sup> ขุ.ข.มหา.(ไทย) ๒๘/๑๖๕๕ – ๒๔๔๐/๔๔๗ – ๕๖๐.

<sup>๑๐</sup> ปริยญาโน ภิกขุ (นามแฝง) ปรีชา พินทอง, **ประเพณีโบราณไทยอีสาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซต, ๒๕๓๔), หน้า ๖๗.

เหนือ คือเดือนธันวาคม ภาคไต้นิยมเทศน์มหาชาติในเดือนอ้าย<sup>๑๑</sup> การได้สดับเทศน์มหาชาติ ตามคติความเชื่อของคนไทยว่า ถ้าใครมีความสามารถฟังจบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ในวันเดียว ก็จะได้ผลานิสงส์มาก แม้กระทั่งสิ่งของที่ใช้ในพิธีเทศน์มหาชาติตลอดถึงน้ำมันตักในพิธีนั้นก็ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ยิ่งนัก<sup>๑๒</sup>

บุญผะเหวดในเขตภาคอีสานนี้นิยมจัดขึ้นระหว่างเดือน ๓ ถึงเดือน ๔ เอกลักษณะที่สำคัญของงานบุญผะเหวดในอดีตคือการที่พระสงฆ์ตลอดถึงประชาชนในแต่ละหมู่บ้านได้มาทำบุญร่วมกัน โดยการใส่หนังสือกัณฑ์เทศน์<sup>๑๓</sup> ให้แต่ละวัดเพื่อที่พระสงฆ์จะได้ไปเทศนาโปรดญาติโยม เรียกว่า ใส่หนังสือธรรม ส่วนประชาชนนอกจะจัดกัณฑ์เทศน์ไปช่วยงานแล้ว ยังได้ร่วมงานสังสรรค์

สำหรับบุญผะเหวด นอกจากจะเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในที่บ่งถึงความเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่แล้ว ปัจจุบันบุญผะเหวดยังมีพัฒนาการอยู่ในตัวเอง และเป็นการเติบโตแบบค่อยเป็นค่อยไป จากประเพณีการทำบุญที่เคยจัดเฉพาะในระดับหมู่บ้านและชุมชน ส่วนราชการต้องการสร้างให้เป็นอัตลักษณ์หรือจุดเด่นทางวัฒนธรรมและนั่นได้กลายมาเป็นงานบุญประจำปี โดยจัดให้สอดคล้องกับประเพณีนิยมที่ชาวบ้านเคยยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมา

จากการศึกษาและสัมภาษณ์ทั้งการได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับงานบุญผะเหวดของอำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ ผู้วิจัยได้เห็นพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงทั้งการจัดงานและจุดมุ่งหมายของการจัดงานบุญผะเหวดที่ก้าวหน้าออกไปไกลเกินกว่าความเป็นงานบุญประเพณีแบบชาวบ้านที่เน้นการทำบุญเพื่อฟังเทศน์มหาชาติ เป็นการจัดงานบุญประเพณีเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงอันเป็นกระพือของบุญผะเหวดที่แท้จริง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมุ่งที่จะศึกษาถึงเป้าหมายที่แท้จริงของการจัดงานบุญผะเหวดของอำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบกลยุทธ์ กลวิธีในการเทศนาเรื่องบุญผะเหวดของพระสงฆ์ที่มีรูปแบบเปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้คนเข้าใจหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาอย่างไร ตลอดจนผลตอบรับจากสังคมโดยเฉพาะวิถีชีวิตของคนใน

<sup>๑๑</sup> หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, **มหาชาติสำนวนอีสาน**, จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ในมหามงคลสมัยรัชมิ่งมงคลาภิเษก วันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๓๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๓๑), หน้า คำชี้แจง.

<sup>๑๒</sup> พระมหาธวัช เขมธโช (พุทธโส), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๖๐.

<sup>๑๓</sup> คำว่า ใส่กัณฑ์เทศน์ คือ การที่ทางคณะกรรมการวัดที่จัดงานบุญผะเหวด นำหนังสือกัณฑ์เทศน์ไปให้หัววัดแต่ละวัดเตรียมซ่อมพระภิกษุสามเณรเพื่อให้เทศน์ได้คล่อง และถูกทำนองการเทศน์ ก่อนถึงวันงานประมาณ ๑ – ๒ สัปดาห์ และเป็นการบอกกล่าวไปในตัวให้เจ้าอาวาสเชิญชวนญาติโยมไปร่วมทำบุญแก้กัณฑ์หลอนหรือกัณฑ์เทศน์มหาชาติด้วย

ชุมชนอำเภอสรีวิไล จังหวัดบึงกาฬว่ามีความเปลี่ยนแปลงไปมากน้อยเพียงไร ซึ่งนั่นเป็นการวิจัยเพื่อหาแนวทางประสานวัฒนธรรมทางศาสนาให้คงอยู่กับสังคมอย่างมีคุณค่าที่แท้จริง

## ๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและประเพณีในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาความเป็นมางานบุญผะเหวดของอำเภอสรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ในการพึ่งเทศน์ในงานบุญผะเหวดของอำเภอสรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ

## ๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการสนทนากลุ่มย่อย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงกำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้ ดังนี้

### ๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงความเป็นมาของบุญผะเหวดอำเภอสรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ และรูปแบบการเผยแพร่ธรรมโดยการใช้บุญผะเหวดเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลাজิตใจทั้งเชิงนามธรรมและรูปธรรม อันส่งผลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมชนบทอย่างสงบสุข

### ๑.๓.๒ ด้านเอกสาร

๑. ชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา จากพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. ชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับเรื่องบุญผะเหวด

### ๑.๓.๓ ขอบเขตด้านประชากร

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย ปราชญ์ชาวบ้าน เขตอำเภอสรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ ที่เกี่ยวข้องกับบุญผะเหวดอำเภอสรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ ทั้งที่เป็นบรรพชิต และคฤหัสถ์ จำนวน ๓๐ รูป/คน ได้แก่

๑. พระสังฆาธิการในเขตอำเภอสรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ จำนวน ๕ รูป
๒. ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน ๕ คน
๓. ประชาชนในอำเภอสรีวิไล จังหวัดบึงกาฬที่มาพึ่งเทศน์บุญผะเหวดจำนวน ๒๐ คน

## ๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ ความเป็นมาของงานบุญผะเหวด (เทศน์มหาชาติ) เป็นอย่างไร

๑.๔.๒ รูปแบบการเทศนาในงานบุญผะเหวดของอำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬเป็นอย่างไร

๑.๔.๓ สัมฤทธิ์ผลในการฟังเทศน์ในงานบุญผะเหวดของอำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬเป็นอย่างไร

## ๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

**บุญผะเหวด** หมายถึง งานประเพณีบุญเทศน์มหาชาติ ที่กล่าวถึงประวัติของพระเวสสันดร เป็นงานบุญประเพณีอันยิ่งใหญ่ตามความเชื่อของชาวอีสาน

**อำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ** หมายถึง จังหวัดที่ตั้งอยู่ตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดที่มีเขตพื้นที่ติดต่อกับประเทศลาว โดยมีแม่น้ำโขงเป็นแนวพรมแดน ทิศเหนือ ติดต่อกับแขวงบรีคำไซย ประเทศลาว ทิศตะวันออก ติดต่อกับแขวงบรีคำไซย ประเทศลาว และจังหวัดนครพนม ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดสกลนคร ทิศตะวันตก ติดต่อกับแขวงบรีคำไซย ประเทศลาว และจังหวัดหนองคาย

**ผลสัมฤทธิ์** หมายถึง ผลสำเร็จที่ได้จากงานบุญผะเหวด หรือการฟังเทศน์มหาชาติ ทั้งทางด้านคุณธรรม ด้านจิตกรรม ด้านการศึกษา และด้านคุณภาพชีวิต

**วิถีชีวิตชุมชน** หมายถึง การดำรงชีวิตอยู่ของพุทธศาสนิกชนอำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ ที่นำเอาหลักความเชื่อ และหลักธรรมในเรื่องเวสสันดรชาดกไปปฏิบัติ

## ๑.๖ ทบทวนเอกสารและการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

### ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

**พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)** ได้กล่าวถึงหลักของความเชื่อไว้ในหนังสือพุทธธรรม สรุปได้ว่า ความเชื่อ คือความมั่นใจว่าความจริงความดีงาม และกฎแห่งเหตุและผลมีอยู่ตามธรรมดาของธรรมชาติ มนุษย์มีความสามารถที่จะเข้าถึงและหยั่งรู้ความจริงความดีงามและกฎธรรมชาตินั้นได้ และได้มีบุคคลผู้ประเสริฐซึ่งได้ค้นพบ เข้าถึง และนำความจริงนั้นมาเปิดเผย เป็นเครื่องยืนยันและนำทางไว้แล้ว ผู้ที่มีความมั่นใจในกฎธรรมดาแห่งเหตุผล และมั่นใจในการกระทำและผลของการกระทำที่เป็นไปตามนิยามแห่งเหตุและผล จนมีหลักประกันความเข้มแข็งทางจริยธรรม พยายามศึกษาให้รู้เข้าใจและกระทำการไปตามทางแห่งเหตุปัจจัยอย่างมั่นคง โดยไม่หวังพึ่งอำนาจดลบันดาลจากภายนอก และจะมั่นใจว่าสังคมที่ดีงาม หรือสังคมอุดมคตินั้น มนุษย์สามารถช่วยกันสร้างขึ้นได้ และ

ประกอบด้วยมนุษย์ผู้ดำเนินชีวิตดั่งตามเหตุผล ซึ่งได้ฝึกอบรมตนเพื่อเข้าถึงธรรมหรือเพื่อบรรลุคุณความดี<sup>๑๔</sup>

**พระธรรมโกศาจารย์, ศ.ดร., (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)** ได้กล่าวถึงนโยบายการเผยแผ่พระศาสนาไว้ในหนังสือธรรมประกาศนโยบาย สรุปไว้ ๕ ข้อ คือ (๑) ตกปลานอกบ้าน หมายถึงการออกไปสอนธรรมนอกวัดเพื่อดึงคนเข้าหาพระศาสนา ตลอดถึงอาศัยสื่อต่างๆ ที่เอื้อต่อการสอนธรรมอันเป็นเทคโนโลยีสารสนเทศ (๒) ประสานสิบทิศ หมายถึง การรวบรวมคนดีมีฝีมือนอกวัดมาช่วยงานเผยแผ่พระศาสนาที่จัดขึ้นทั้งในวัดและนอกวัด (๓) ผูกมิตรทั่วหล้า หมายถึง การยื่นไมตรีจิตมิตรภาพให้กับคนทุกคน แม้กระทั่งเพื่อนร่วมโลกที่นับถือศาสนาอื่น เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (๔) บริหารปัญญา หมายถึง การศึกษาหาความรู้เพื่อเตรียมตัวให้พร้อมในการเผยแผ่พระศาสนาและการสร้างเครือข่ายแห่งปัญญาเพื่อใช้เป็นที่พักพิงและแหล่งอ้างอิง (๕) สาลิกาป้อนเหยื่อ หมายถึง การลงมือเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยลีลาการสอนธรรมที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย นั่นคือขึ้นต้นให้ตื่นเต้น เต้นชัดในตอนกลาง ซ้ำทางในตอนจบ<sup>๑๕</sup>

**สุริยา สมุทคุปติ และคณะ** ได้กล่าวถึง การเมืองวัฒนธรรมในบุญผะเหวดร้อยเอ็ด สรุปได้ว่า บุญผะเหวด เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนอีสานมาช้านาน แต่ที่มาเป็นบุญประเพณีบุญประจำปีของจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น เริ่มมาจากวิถีคิดและกระบวนการทำงานของข้าราชการที่ต้องการสร้างลักษณะเด่นให้เกิดเป็นวัฒนธรรมประจำจังหวัด อันเป็นเครื่องแสดงให้สังคมเห็นถึงความเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของตน และต้องการสร้างจิตสำนึกคนในร้อยเอ็ดให้เห็นคุณค่าของงานบุญประเพณีที่อิงอาศัยพระพุทธศาสนาที่กำลังเลือนหายไม่ให้สูญไปกับกาลเวลา ฉะนั้น ส่วนราชการดังกล่าวจึงได้กำหนดนโยบายดังกล่าวขึ้นมาเพื่อสนองเจตนารมณ์ของตนเอง โดยอาศัยพลังความเชื่อของชุมชนเป็นเครื่องร้อยรัดให้ประชาชนทั่วไปเห็นดีเห็นงามไปด้วย และได้สร้างแรงกระตุ้นให้เกิดคตินิยมที่ว่าวัฒนธรรมดังกล่าวเอกลักษณ์ประจำจังหวัดที่คนร้อยเอ็ดต้องร่วมพลังสร้างสรรค์และให้ความสำคัญเพื่อความไม่ให้เสียเกียรติภูมิหรือหน้าตาของประชาชนและจังหวัดร้อยเอ็ด<sup>๑๖</sup>

<sup>๑๔</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔๑๙.

<sup>๑๕</sup> พระธรรมโกศาจารย์ (ศ.ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ธรรมประกาศนโยบาย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖ – ๒๗.

<sup>๑๖</sup> สุริยา สมุทคุปติ และคณะ, **การเมืองวัฒนธรรมในบุญผะเหวดร้อยเอ็ด**, (นครราชสีมา : ห้องไทยศึกษานิตยสาร, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๕๓), หน้า ๕ – ๑๑.

## ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

**พระครูวินัยธรรมานพ ปาละพันธ์** ได้กล่าวถึงการเทศน์มหาชาติไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการสืบสานและการพัฒนาทำนองแหล่เทศน์มหาชาติภาคกลาง” ผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้ทำนองแหล่เทศน์มหาชาติภาคกลางมี ๒ แบบคือ ทำนองหลวงและทำนองราษฎร์ ซึ่งมีทำนองประจำแต่ละกัณฑ์ที่แตกต่างกัน เช่น ทำนองหลวง มีทำนองธรรมจักร ทำนองขึ้น เป็นต้น ส่วนทำนองราษฎร์ ประกอบด้วยทำนองประจำตัว ทำนองซูกขอทาน เป็นต้น ในสภาพปัจจุบันปัญหาของการเทศน์ทำนองแหล่เทศน์มหาชาติภาคกลาง เกิดจากองค์ประกอบ ๖ ประการ คือ นักเทศน์ไม่มีความรู้เรื่องทำนองแหล่ ผู้จัดการเทศน์มุ่งธุรกิจมากกว่าความศรัทธา แบบแผนทำนองแหล่ฝึกฝนยาก การเทศน์เปลี่ยนมาเป็นการเทศน์แบบประยุกต์ซึ่งขัดกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวพุทธ หน่วยงานในระบบการศึกษาไม่ให้ความสนใจ และปัญหาทางเศรษฐกิจทำให้คนค่อยให้ความสนใจเท่าที่ควร<sup>๑๗</sup>

**พระมหาธวัช เขมธโซ** ได้กล่าวถึงการเทศน์มหาชาติไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย” ผลการวิจัยสรุปว่า การเทศน์มหาชาติ ได้มีอิทธิพลต่อสังคมไทยมาช้านาน จะเห็นได้ว่าพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร สังคหวัตถุธรรม และธรรมของพระมหากษัตริย์ข้ออื่นๆ อีกมากมาย ตามแบบอย่างของพระเวสสันดรและตามโบราณราชประเพณีทุกประการ และการเทศน์มหาชาตินั้นยังส่งผลมาถึงประชาชนทั่วไปด้วย เพราะการเทศน์มหาชาตินั้น ได้สอนให้คนรู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้จักให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และเป็นการสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้า และยังมีอิทธิพลต่อสังคมไทยในด้านต่างๆ เช่น ศิลธรรม จริยธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณี วรรณกรรม จิตรกรรม การศึกษา ตลอดจนการเมืองการปกครองของไทย<sup>๑๘</sup>

**พระมหาบุญทัน อานนโท (พาหา)** ได้กล่าวถึงการเทศน์มหาชาติไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเวสสันดรชาดก ศึกษาเฉพาะทานบารมี” ผลการวิจัยสรุปว่า การที่พุทธศาสนิกชนได้ฟังการเทศน์เรื่องเวสสันดรชาดกเป็นประจำทุกปี ทำให้หลักคำสอนที่แฝงอยู่ในเรื่องซึมซาบอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชนคนไทย โดยเห็นได้จากอุปนิสัยที่เป็นคนมักเสียสละ ให้อภัยง่าย ไม่ผูกโกรธ เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน เคารพผู้อาวุโสเป็นต้น และคำสอนในเวสสันดรชาดกได้มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะด้านจริยธรรม วัฒนธรรม และประเพณี เมื่อมีการประพฤติตามหลักจริยธรรมและมีการสร้างสรรค์วัฒนธรรม

<sup>๑๗</sup> พระครูวินัยธรรมานพ ปาละพันธ์, “รูปแบบการสืบสานและการพัฒนาทำนองแหล่เทศน์มหาชาติภาคกลาง”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม), ๒๕๕๒.

<sup>๑๘</sup> พระมหาธวัช เขมธโซ (พุทธโส), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๗.



ประเพณีขึ้นแล้วสิ่งที่เป็นผลพวงเกิดขึ้นตามมาก็คือ ความสงบสุขของบ้านเมือง ซึ่งมีด้วยกัน ๓ ด้าน คือ ด้านการเมืองการปกครอง โดยที่ผู้นำรัฐได้นำหลักธรรมาธิปไตยมาเป็นรัฐธรรมนูญในการปกครอง ซึ่งได้แก่ ทศพิธราชธรรมจักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตถุ เป็นต้น บ้านเมืองจึงเกิดความสุข ด้านเศรษฐกิจ ซึ่งผู้นำรัฐจะต้องมีความเสียสละ บำรุงเลี้ยงช่วยเหลือราษฎรด้วยการส่งเสริมสัมมาชีพด้วย นโยบายเศรษฐกิจพอเพียง และด้านสังคม โดยจะเห็นได้จากการที่สังคมไทยมีการปฏิบัติต่อกันด้วยระบบการทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดตั้งแต่สังคมระดับเล็กสุดคือครอบครัว จนถึงระดับชาติ ล้วนเป็นส่วนหนึ่งจากอิทธิพลของการพึ่งเทศน์มหาชาติทั้งนั้น<sup>๑๙</sup>

**พระมหาสมชาติ นนทรมมิโก (บุษนารีย์)** ได้กล่าวถึงการเทศน์มหาชาติไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาคุณค่าการเทศน์มหาชาติในล้านนา” ผลการวิจัยสรุปว่า การเทศน์มหาชาติแบบล้านนาก่อให้เกิดคุณค่าที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมล้านนาในการสั่งสอนคนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ รู้จักการให้ทาน รักษาศีล และการเจริญภาวนา โดยมีพระเวสสันดรเป็นแบบอย่างการประพฤติปฏิบัติเป็นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ทำให้สังคมล้านนามีความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมที่ตึงงาม ซึ่งสะท้อนให้เห็นคุณค่าด้านต่างๆ คือ ด้านวรรณกรรม ด้านภาษา ด้านสุนทรียะ ด้านจริยธรรม ด้านพฤษชา ด้านเกษตร ด้านวัฒนธรรม และด้านศิลปกรรมจนผู้ฟังเทศน์มหาชาติมีอุปนิสัยจิตใจที่อ่อนโยน เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และมีความยินดีในการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาตามพระจริยาของพระเวสสันดร<sup>๒๐</sup>

**พระมหาสุริยา คำกุนะ** ได้กล่าวถึงการเทศน์มหาชาติไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การใช้ภาษาในมหาเวสสันดรชาดก ฉบับภาคอีสาน (ลำมหาชาติ) : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” ผลการวิจัยสรุปว่า สำนวนเทศน์มหาชาติในลำมหาชาติ นิยมใช้โวหาร ๔ ชนิด คือ บรรยายโวหารพรรณนาโวหาร เทศนาโวหาร และสาธกโวหาร โดยใช้บรรยายโวหารและพรรณนาโวหารมากกว่าเทศนาโวหารและสาธกโวหาร ด้านการใช้โวหารภาพพจน์ มีการใช้อุปมา ๒ ประเภท คือ การใช้อุปมาตามขนบวรรณกรรม เช่น พระนางมัทรีที่งามดุจงามฟ้า ดวงตางามดุจตาของเนื้อทราย เป็นต้น และการใช้อุปมาที่เป็นเอกลักษณ์จำนวนมาก เช่น หมากจับใหญ่เท่าเขาควาย รวงข้าวตกเป็นข่อเหมือนหางช้าง เป็นต้น ส่วนด้านการใช้สำนวน มีการใช้สำนวนภาษาถิ่นอีสานโดยเฉพาะ เช่น เฒ่าสามขาวแกมสมภาร เป็นต้น และสำนวนภาษาถิ่นอีสานที่ตรงกับสำนวนไทยจำนวนมากเช่น เชือกผูกคอปมัดคอก ปอกสุบตีน

<sup>๑๙</sup> พระมหาบุญทัน อานนโท (พาหา), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเวสสันดรชาดก ศึกษาเฉพาะทานบารมี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๐.

<sup>๒๐</sup> พระมหาสมชาติ นนทรมมิโก, “ศึกษาคุณค่าการเทศน์มหาชาติในล้านนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙.

ตรงกับสำนวนไทย ห่วงคล้องคอ เป็นต้น ซึ่งแต่ละสำนวนล้วนสะท้อนวิถีชีวิตความเชื่อและค่านิยมของคนอีสาน<sup>๒๑</sup>

**อุดมพร คัมภีรานนท์** ได้กล่าวถึงการเทศน์มหาชาติไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในเรื่องพระมาลัยคำหลวง” ผลการวิจัยสรุปว่าพระมาลัยคำหลวงสอนให้คนรู้จักพระรัตนตรัย ให้รู้จักการให้ทาน การประกอบกุศลกรรม การรักษาศีล การฟังธรรม ความกตัญญูต่เวที ความไม่ประมาท และหลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือนพระมาลัยคำหลวงไม่ได้มีเพียงแค่หลักธรรมที่สอนให้ทำดี ละเว้นชั่วเท่านั้น แต่พระมาลัยคำหลวงยังเข้าไปอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชนอีกด้วย ด้วยมนุษย์ต้องการมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข มนุษย์จึงสร้างความสุขให้กับตนเองโดยสร้างโลกจินตนาการขึ้นมา ประกอบกับหลักความเชื่อตามคำสอนในเรื่องนรกสวรรค์ ความเชื่อในโลกอุดมคติ โลกยุคพระศรีอาริยเมตไตรยความเชื่อเหล่านี้มีอิทธิพลต่อสังคมไทยในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านวรรณศิลป์ ด้านศิลปกรรม รวมถึงด้านคติความเชื่อของสังคม และยังมีอิทธิพลต่อการฟังเทศน์มหาชาติ เพราะในเรื่องพระมาลัยบ่งชี้ว่าผู้ที่ต้องการบุญกุศลปรารถนาพบพระศรีอาริยเมตไตรยในภพหน้า พึงตั้งใจสวดฟังเทศน์มหาชาติตลอด ๑๓ กัณฑ์ในวันเดียวด้วย<sup>๒๒</sup>

ผลการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมบุญผะเหวดอำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ ว่าเป็นการพยายามสร้างเอกลักษณ์ให้เกิดแก่ชุมชนของตนเองของส่วนราชการและสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชนอีสานให้ดำรงอยู่ไม่เลือนหายไปพร้อมกับกาลเวลาแล้ว งานวิจัยอื่น ๆ ต่างเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป เช่น เทศน์มหาชาติของล้านนา เทศน์มหาชาติของภาคกลาง และเทศน์มหาชาติในสังคมไทย ดังนั้นผู้วิจัยจึงจะศึกษาเพื่อหาผลสัมฤทธิ์จากการฟังเทศน์ในงานบุญผะเหวดอำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ ว่ามีแนวโน้มอย่างไรต่อวิถีชีวิตของชุมชนในอนาคต

## ๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

**๑) ศึกษาข้อมูลขั้นปฐมภูมิ (Primary Sources)** ที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องโอปปาติกะโดยศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา จาก

<sup>๒๑</sup> พระมหาสุริยา คำกุนะ, “การใช้ภาษาในมหาเวสสันดรชาดก ฉบับภาษาอีสาน (ล้านนา) : การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๔๘.

<sup>๒๒</sup> อุดมพร คัมภีรานนท์, “การศึกษาศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในเรื่องพระมาลัยคำหลวง”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑.

วรรณกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนเอกสารวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับบุญผะเหวด หรือเทศน์มหาชาติ) โดยค้นคว้าเอกสารแหล่งต่างๆ

**๒) ศึกษาจากการวิจัยภาคสนาม (Field Research)** ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ประชากรกลุ่มเป้าหมาย ปราชญ์ชาวบ้าน เขตอำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ ที่เกี่ยวข้องกับบุญผะเหวด อำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ ทั้งที่เป็นบรรพชิต และคฤหัสถ์ จำนวน ๓๐ รูป/คน ได้แก่

๑. พระสังฆาธิการในเขตอำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ จำนวน ๕ รูป
๒. ปราชญ์ท้องถิ่น จำนวน ๕ คน
๓. ประชาชนในอำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬที่มาฟังเทศน์บุญผะเหวดจำนวน ๒๐ คน

**๓) ขั้นตอนการสังเคราะห์และสรุป** รวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆ รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์จากกลุ่มเป้าหมายในภาคสนาม สังเคราะห์ข้อมูล สรุปและเขียนรายงานการวิจัย นำเสนอผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

## ๑.๘ ประโยชน์ที่จากการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้ทราบข้อมูลแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและประเพณีในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ได้ข้อมูลสนเทศเกี่ยวกับความเป็นมาและรูปแบบงานบุญผะเหวด (เทศน์มหาชาติ) ของอำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ

๑.๘.๓ ทำให้ทราบผลสัมฤทธิ์ในการฟังเทศน์ในงานบุญผะเหวด (เทศน์มหาชาติ) ของอำเภอศรีวิไล จังหวัดบึงกาฬ

